

А. В. Петраускас, М. В. Хададова

НОВІ ДАНІ ДО ТОПОГРАФІЇ ГОРОДИЩА 1 В КОРОСТЕНІ

Коростень посідає особливе місце в історіографії вивчення періоду напередодні утворення Київської Русі. Особливо інформативною пам'яткою для вивчення багатьох питань розвитку матеріальної культури, господарства, військової справи, генезису ранніх міських центрів виступає городище 1, на якому збереглися стратифіковані нашарування середини Х ст. Стаття присвячена проблемі дослідження топографії городища 1 за результатами археологічних розкопок 2013 р.

Ключові слова: *городище, культурний шар, Іскоростень, окольне місто, берма, оборонний рів.*

Історія досліджень стародавнього Іскоростеня нараховує понад століття. Археологічні пам'ятки літописного міста — столиці древлян привертали увагу любителів старовини, істориків та археологів. Найранішими даними про археологічні старожитності міста можна вважати опис городищ С. Русова (Руссов 1809, с. 100—101).

У 1823 р. військові картографували розташування городищ у місті. На той час вони зафіксували 4 городища і кургани. Біля городища 1 позначено «древлянський колодязь» (рис. 1; План городища 1823). Під час розкопок 1847 р. на городищі в Коростені досліджено «древлянський» колодязь (Антонович 1901, с. 13).

Головну увагу дослідники ХІХ ст. приділяли розкопкам курганных некрополів, що дозволило отримати предмети поховального інвентаря та встановити особливості поховального обряду (Левицький 1893, с. 58; Самойловський 1970, с. 195). Значний внесок в дослідження поховальних старожитностей Іскоростеня зробив видатний археолог

В. Б. Антонович, який узагальнив їх у своїх фундаментальних працях (Антонович 1893, с. 73—75, 1901, с. 13).

Значні за обсягом роботи провів у 1900 р. барон Ф. Р. Штейнгел: описані пам'ятки на території міста, проведено розкопки курганів та городищ, отримані різноманітні знахідки (Отчёт 1905, с. 7—9, 18, 32, 39).

Розкопки курганів на території міста проводив також і відомий археолог В. В. Хвойко (Отчёт 1914, с. 64—65; Виезжев 1954, с. 145—150, Колеснікова 2008).

Довга перерва у проведенні польових археологічних вишукувань була викликана першою світовою війною та визвольною боротьбою за незалежність. Лише у 1920—30 рр. з діяльністю С. С. Гамченка та Ф. А. Козубовського розпочався новий етап з обстеження та розкопок на території стародавнього Іскоростеня. Складаються археологічні карти, проводяться розкопки та заходи пам'яткоохоронного порядку. Було виявлено декілька раніше не відомих пам'яток (Латуха 2013, с. 218—219).

Під час проведення будівельних робіт в місті в 1930-ті рр. було розпочато масштабний видобуток каміння на місці розташування городища 1. За відстоювання пам'ятки від руйнування без проведення комплексу належних археологічних досліджень Ф. А. Козубовський був заарештований та подальшому загинув через репресії.

Розвідкові та незначні розкопочної роботи у Коростені проводились упродовж 1940—80 рр. (Третьяков 1941, с. 122—124; 1952, с. 66—68; Орлов, Терпиловський 1983, арк. 62—63).

У 1994 р. Б. А. Звіздецький провів шурфування та візуальне обстеження на горо-

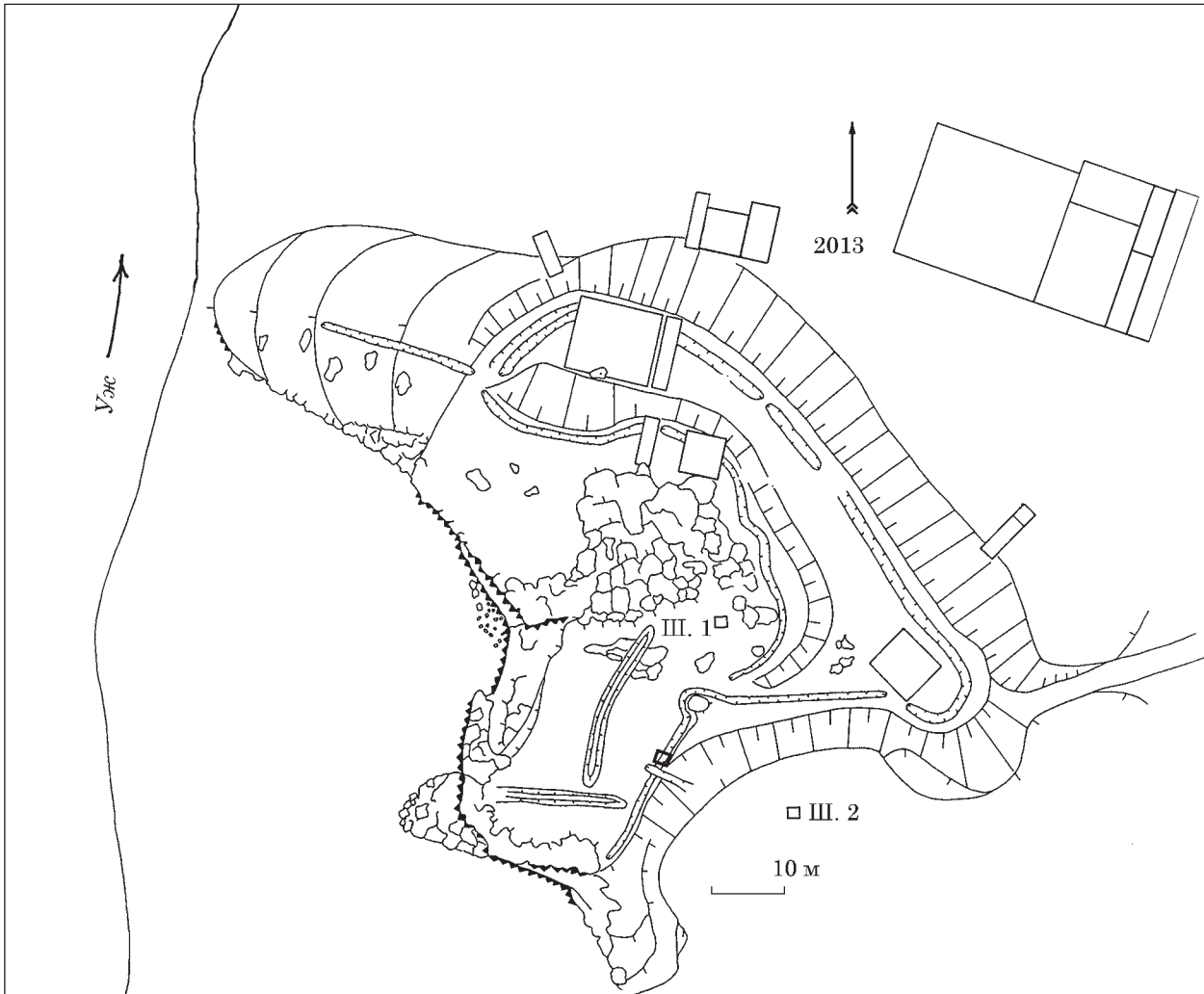

Рис. 1. Загальний план городища 1 у м. Коростень

дищах Іскоростеня. З 2001 р. експедиція ІА НАН України проводить регулярні розкопки на археологічному комплексі стародавнього Іскоростеня. Розкопки проводились на городищах 1 та 3, окольному місті городища 1 (Звіздецький, Польгуй 1995; 1998; Звіздецький, Петраускас, Польгуй 2004; Звіздецький та ін. 2008).

Особливу увагу привертають результати досліджень на городищі 1, де були виявлені ознаки раптової загибелі внаслідок нападу в середині X ст., а саме — культурні нашарування середини X ст., які не мають більш пізніх перевідкладень і репрезентують різні аспекти матеріальної культури стародавнього міста.

Городище 1 (рис. 1) розташоване на правому березі р. Уж на скельному останці, який оточений водами Ужа та двох невеличких струмків. До складу городища входять дитинець, подвійна лінія укріплень та два в'їзди.

Нові цікаві дані щодо матеріальної культури та топографії пам'ятки було отримано під час досліджено городища Житомирською археологічною експедицією в 2013 р: дослід-

жувалась частина оборонного рову, проведено пересіювання відвалів 2004 р., закладено пошукові шурфи на дитинці городища та біля південного краю городища.

Окремим напрямком було заплановано дослідження ділянки окольного міста на південний схід від городища, визначена як перспективний напрям розкопок Б. А. Звіздецького в 2003—2004 рр.: топографічно вона відповідала місцю розташування окремої садиби окольного міста, що розташовувалась на підвищенні серед заболоченої низовини безіменного струмка — правої притоки р. Уж. На поверхні ділянки було виявлено серію прикрас та ремінної гарнітури середини X ст.

Розкоп на місці оборонного рову розмірами 8 × 4 м було закладено впритул до стінки розкопу 2008 р. (рис. 1). Під час дослідження оборонного рову городища виявлено велику кількість знахідок фрагментів кераміки, прикрас, елементів убору та спорядження воїна, побутових предметів, зброї. Велика насиченість знахідками індивідуального характеру, вірогідно, пояснюється їх зв'язком із

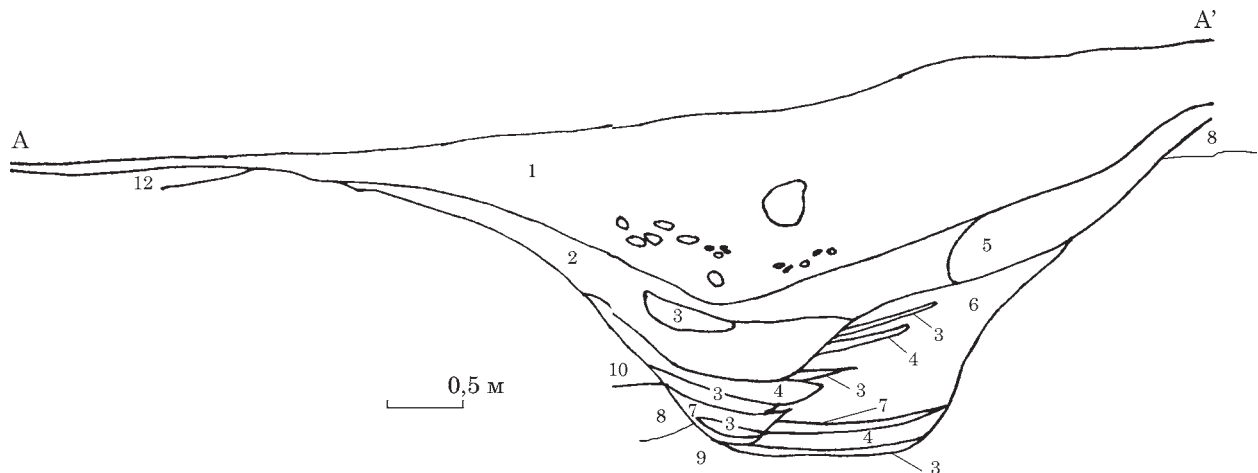

Рис. 2. Розріз східної стіни розкопу оборонного рову городища 1 в м. Коростень: 1 — темно-сірий однорідний гумусований супісок; 2 — шар сірого плямистого супіску; 3 — лінза світло-сірого шаруватого супіску; 4 — шар світло-жовтого перевідкладеного материкового супіску; 5 — шар сірого супіску із плямами рожевої жорстви; 6 — шар перевідкладеної материкової жорстви; 7 — шар сіро-рожевої жорстви. Останні мають вигляд напівлінз, які мають нахил до центру рову і обрив (перетинаються описаним вище шаром 2) в центрі рову; 8 — шар материкового коричневого супіску; 9 — материкова жорства рожевого кольору; 10 — материковий супісок жовто-коричневого кольору; 11 — каміння; 12 — світло-сірий супісок

Рис. 3. Фото східної стіни розкопу оборонного рову городища 1 в м. Коростень

залишками оборонної стінки першої берми, яка після падіння в результаті штурму, частково разом із предметами, які знаходились у клітках, і частково із рештками захисників міста, з'їхали вниз із берми по ескарпу та утворення нижньої частини заповнення рову.

У розкопі було зафіксовано наступну послідовність залягання шарів (рис. 2; 3).

Зверху залягав шар темно-сірого гумусованого супіску потужністю від 0,2 до 1,2 м. Нижче в південній частині розкопу з боку

посаду він підстелявся шаром плямистого супіску товщиною до 0,5 м із лінзою (0,26—0,64 м) світло-сірого шаруватого піску. З боку ескарпу в південній частині перетину він підстелявся шаром сірого супіску з плямами рожевої жорстви потужністю до 0,4 м. Його підстеляв з боку городища шар перевідкладеної материкової жорстви з прошарками світло-сірого шаруватого супіску, світло-жовтого перевідкладеного материкового супіску, сіро-рожевої жорстви. Останні мали вигляд

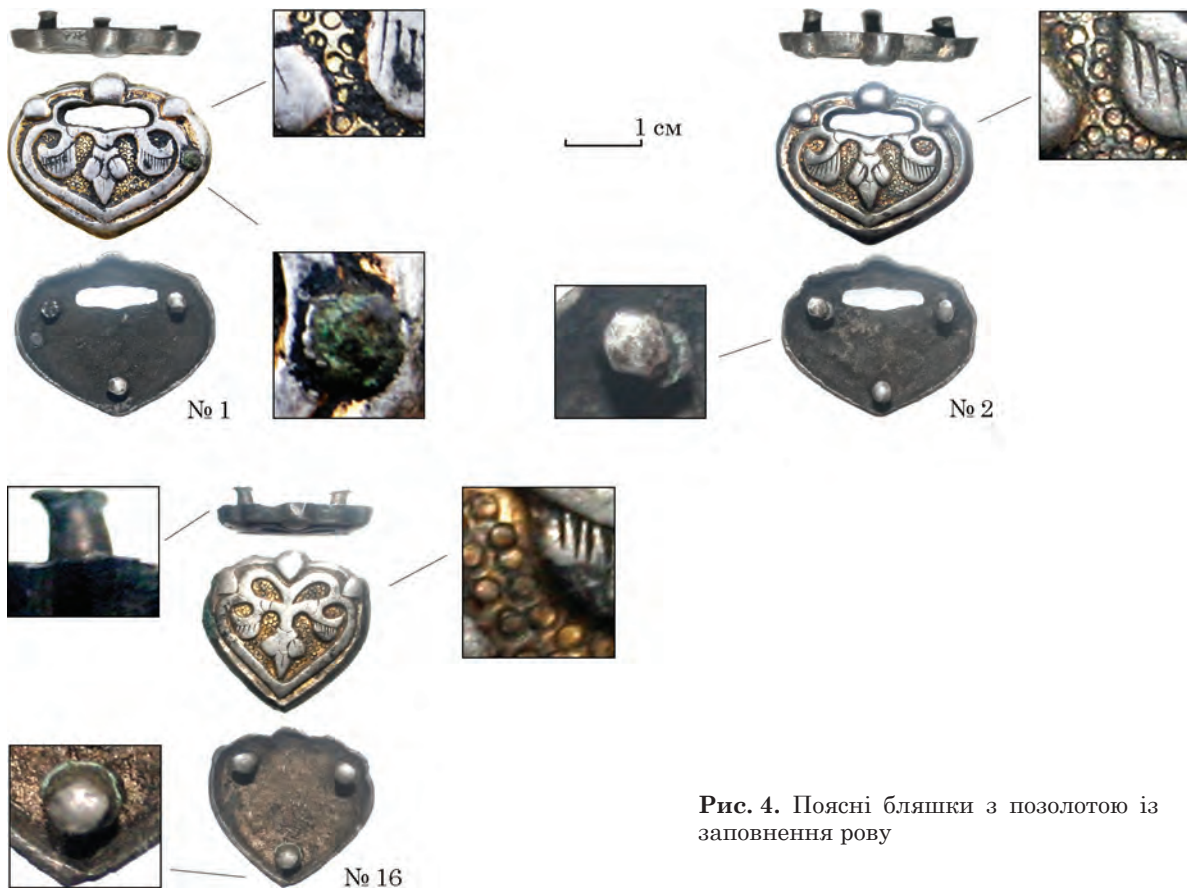

Рис. 4. Поясні бляшки з позолотою із заповнення рову

напівлінз, які нахилені до центру рову та обриваються в центрі (перериваються описаним вище шаром 2 в центрі рову).

В північній, зверненій до напільної частини рову, нижче послідовно залягали лінзи світло-сірого шаруватого супіску, світло-жовтого перевідкладеного супіску потужністю від 0,1 до 0,26 м. На дні рову зафіксовано прошарок світло-сірого супіску потужністю до 0,06 м.

Після вибирання заповнення котловану оборонного рову встановлено, що він мав наступні конструктивні особливості. Ширина рову по верхньому краю становила біля 5,8 м. Глибина в центральній частині 2,2—2,4 м від рівня сучасної денної поверхні.

В процесі розкопок заповнення рову були виявлені масові знахідки, які представлені великою кількістю каміння великих та середніх розмірів (до 30 см), кістками тварин, фрагментами ліпної та гончарної кераміки. Серед них в культурному шарі, який залягав на глибині 0—0,25 м зафіксовані шматки необробленого кремня, кістки тварин, стінки, вінця та денця гончарних посудин, основна маса яких датована першою половиною — серединою X ст.

В нижніх нашаруваннях представлені знахідки кісток тварин, каміння, шматки кремня, обмазка, шлак та фрагменти кераміки, металургійний шлак. Кераміка пред-

ставлена фрагментами стінок, вінець та денць першої половини X ст.

У заповненні рову виявлені багаточисельні прикраси, побутові предмети, деталі одягу, зброя та інші вироби з каменю, металу скла. Серед них особливий інтерес становлять наступні знахідки, які доповнюють наші уявлення про матеріальну культуру середньовічного міста X ст., а також дозволяють реконструювати деталі подій 946 р., які достатньо коротко та в легендарній формі описані літописом.

Срібна поясна бляшка з позолотою (інв. № 1) серцеподібної форми з проріззю в верхній частині (рис. 4: 1). Товщина пластики 0,5—1 мм, діаметр штифтів 2—2,5 мм. Верхній край ззовні прикрашений трьома рельєфними виступами — «перлинами», витиснутими зсередини. Стилізований рослинний орнамент виконаний з використанням вибивання на матриці та додатковою проробкою чеканкою дрібних елементів. Фон позолочений та прикрашений дрібним гуансонним орнаментом. На внутрішній стороні припаяні три штифти з круглош в перетині срібного дроту. Кінці штифтів розклепані та заполіровані від використання поясного набору. На правій половині бляшки наскрізний отвір діаметром 2 мм, яке зачеканено бронзою (?). Зовнішня та внутрішня поверхня предмета мають виразні сліди закопченості

від перебування у вогні. Предмет виготовлено із срібної пластини.

Срібна поясна бляшка з позолотою (інв. № 2). Предмет повністю до дрібних деталей повторює бляшку 1 (рис. 4: 2). Навіть розміщення штифтів на зворотному боці відповідає бляшці 1. Відмінності між двома виробами полягають лише в нанесенні дрібних елементів чеканкою на зовнішній стороні та довжині штифтів. Можливо, обидва предмети були виготовлені за допомогою однієї матриці та використовувались в одному поясному наборі. Предмет має ознаки перебування у вогні. На одному із штифтів залишки тонкої круглої бронзової шайби.

Срібна поясна бляшка з позолотою (інв. № 16) серцеподібної форми (рис. 4: 3). Товщина пластини 0,5 мм, діаметр заклепок 2 мм. Орнамент та техніка виконання співпадають із бляшками 1 і 2. Відмінності полягають в децю менших розмірах — бляшки мають однакову висоту, а № 16 має меншу ширину. Також відсутня прорізь. Не зовсім чітко пророблена права та ліва перлини в верхній частині бляшки. Особливості виконання рельєфного орнаменту на матриці та орнаменту, який нанесено шляхом чеканки засвідчують високий ступінь схожості. Враховуючи стилістичні особливості та подібність технічних прийомів виконання можна зробити припущення, що прикраса становить один комплекс із знахідками 1 і 2 і, можливо, була виготовлена одним майстром для одного ремінного набору. На внутрішній стороні бляшки припаяні три круглих в перетині штифта, краї яких розклепані та заповіровані від використання. Один із штифтів із залишками підокруглої шайби з тонкої бронзової пластини. Внутрішня поверхня виробу жовтого кольору (позолота?). На зовнішній поверхні сліди закопченості.

Срібна поясна бляшка з позолотою серцеподібної форми (інв. № 21). Предмет за ознаками художнього оформлення та технічного виконання подібний бляшкам 1, 2 і 6. Із бляшкою 16 він співпадає в деталях виконання, які можуть виникнути під час використання однієї матриці для виготовлення. Різниця між виробами полягає тільки в тонких деталях чеканного орнаменту. На внутрішній стороні збереглися круглі в перетині розплескані на краях штифти з круглими (діаметр 3—5 мм) бронзовими шайбами підкладками. На зовнішній та внутрішній стороні сліди кіптяви. Шар позолоти на даній бляшці зберігся максимально в порівнянні з іншими предметами даного комплексу.

Срібна поясна бляшка з позолотою серцеподібної форми (інв. № 22). Предмет подібний бляшкам 16 і 21 та, можливо, був виготовлений разом із ними із використанням однієї матриці. Ознаки виготовлення всіх

трьох «маленьких» бляшок на одній матриці дуже чітко прослідковується під час огляду внутрішньої поверхні виробів — повторення дрібних ліній вигинів та «перлинах» та інших деталей предмета співпадають на всіх трьох екземплярах. Поверхня зовнішня та внутрішня сильно закопчені.

Бляшки поясної срібної фрагмент (інв. № 39). На лицьовій частині чи тається фрагмент рослинного орнаменту, виконаного штамповкою та додатково оформленого прочеканеними лініями. За своїм оформленням і деталями подібний орнаменту на поясних бляшках 1 та 2). На внутрішній стороні зберігся в гарному стані штифт із круглого розплесканого по краю стрижня з круглою тонкою шайбою-підкладкою.

«Гомбик» срібний з позолотою (інв. № 15). Виготовлений з тонкої срібної пластини. На поверхні виразні сліди позолоти. Форма сферична, діаметр 15 мм. Вушко кругле діаметром 5 мм. В перетині пласке з двома боріздками на зовнішній поверхні. Внизу виробу прикріплена сферична кулька діаметром 3 мм. Поверхня прикрашена розташованими впритул один до одного горизонтальними рядами зерні. Діаметр зернин близько 1 мм. Кожна краплинка зерні посаджена на спаяне з тонкого дроту кілецько. Кінці кілець щільно зімкнуті. Деякі зернинки під час припаювання змістились децю в бік від своїх кілецько та спаялись у зміщеному стані.

Бубонця бронзового половинка (інв. № 20). Напівсферичної форми. Пустотілий з обламаним вушком.

Гудзик бронзовий пустотілий (інв. № 27). Діаметр 10 мм, діаметр вушка 5 мм. Виготовлений з двох половинок, включаючи вушко. Нижня половинка відділена двома горизонтальними лініями та прикрашена вертикальними канелюрами.

Гудзик бронзовий пустотілий (інв. № 28). Діаметр кульки 1 мм, вушка — 5 мм, товщина стінки 0,5 мм. Виготовлена із двох спаяних половинок включаючи вушко. Поверхня закопчена та вкрита нагаром.

Гудзик бронзовий литий (інв. № 29). Діаметр 10—12 мм, висота 8 мм, діаметр вушка 6 мм. Поверхня без орнаменту.

Гудзик бронзовий пустотілий (інв. № 31). Діаметр 9—10 мм, діаметр вушка — 6 мм, товщина стінки 1 мм. Предмет виготовлений із двох спаяних половинок включаючи вушко. Присутні ознаки перебування у вогні — поверхня закопчена.

Браслета бронзового пластинчастого фрагмент (інв. № 19). Виготовлений з тонкої пластини. До центра розширюється. Орнаментований двома штампованими лініями трикутників, має якими відбитками штампа імітовано зернь. Краї обламани, внутрішня поверхня гладка.

Кільце скроневе п'ятипроменеве бронзове (інв. № 41). Прикрашене псевдозерню. Дужка обламана.

Стріли наконечник залізний (інв. № 7). Загальна довжина 93 мм, довжина черешка — 40 мм, діаметр — 2—6 мм, максимальна ширина леза — 17 мм. Наконечник листоподібної форми, черешковий. Перо в перетині пласке.

Намистина сердолікова (інв. № 18). Призматичної форми, восьмигранна. Отвір наскрізний, одностороннього свердлення, діаметром 1 мм. Поверхня сірого кольору внаслідок перебування у вогні.

Наконечник стріли залізний двохшипний, втульчастий (інв. № 25). Довжина 78 мм, діаметр втулки ззовні 9 мм, всередині 5 мм; довжина черешка 55 мм, довжина шипів, які збереглися — 33 мм, ширина 3—5 мм, товщина 1 мм. Край шипів обламаний.

Наконечник стріли бронебійний залізний, черешкового типу (інв. № 34). Розміри 85 × 4—6 мм. Довжина округлого в перетині черешка 22 мм. Від округлого в перетині леза відділений уступом.

Наконечник стріли бронебійний, тордований, втульчастого типу (інв. № 50). Загальна довжина 110 мм. Вістря підквадратне в перетині 4 × 4 мм, тричі перекинуте перед входом у втулку. Максимальний діаметр втулки ззовні 9 мм, всередині 6 мм. Довжина втулки 50 мм.

Наконечник списа залізного фрагмент (інв. № 35). Розміри 160 × 22 × 10 мм. Ромбоподібний в перетині, чотириохгранный. Один край дещо зігнутий та обламаний.

Пружини ножниць фрагмент (інв. № 36). Виготовлена з підпрямокутного в перетині стрижня. Край обламаний.

Ніж залізний (інв. № 40). Розміри 95 × 14 × 3 мм. Спинка пряма. Лезо в перетині клиноподібне.

Ножка залізного леза фрагмент (інв. № 42). Розміри 28 × 17 × 4 мм. Лезо в перетині клиноподібне.

Прясельце із пірофілітового сланцю (інв. № 45). Діаметр зовнішній 24 мм, отвору 10 мм, висота 18—10 мм. Біконічної форми з підокруглим краєм та прямою площадкою. Поверхня темно-вишневого кольору.

У 2008 р. на бермі 1 було проведено просіювання відвала грабіжницької ями, в результаті чого було виявлено велику кількість індивідуальних знахідок. У 2013 р. було підготовано декілька сит з отворами 3 × 3 мм, які використовувались для просіювання ґрунту. В результаті виявлено 24 предмети дрібних та середніх розмірів, які представляють собою прикраси, елементи одягу та побутові предмети.

На схід від східного в'їзду на городище розташована ділянка, яка топографічно

виділяється серед оточуючої місцевості. Він має форму мисоподібного виступу, який починається безпосередньо від підніжжя в'їзду та плавно знижуючись тягнеться у напрямку заболоченої заплави струмка (рис. 1). Протягом 2003—2006 рр. ділянка обстежувалась візуально та із застосуванням металодетектора. Було виявлено декілька цікавих знахідок, серед яких особливий інтерес становлять срібна хрестоподібна підвіска скандинавського типу та зооморфна пряжка із вставкою. Висловлено припущення про можливість розташування на вказаній ділянці садиби із комплексом житлових та господарчих споруд, які виокремлена від іншої частини окольного міста природніми умовами. Розкопки даної місцевості були визначені як перспективний напрямок подальших досліджень на городищі 1 в м. Коростені.

На вказаній території було відкрито 40 м² площі з метою встановлення особливостей планіграфії окольного міста та його культурних нашарувань, встановлення особливостей планування садиби середини Х ст.

Верхній шар глибиною до 0,25 м представляв темно-сіру однорідну сильно-гумусований супісок, який утворився в результаті регулярної оранки поверхні. Нижче на глибині 1,6—2,2 м від рівня сучасної денної поверхні були зафіксовані шари та прошарки супіску від світло-сірого до чорного кольору, які мали виразний характер перевідкладених нашарувань. Нижче вказаної відмітки залягав шар однорідного темно-сірого гумусованого супіску товщиною до 0,25 м, який підстилявся світло-сірим материковим супіском. Вказаний шар утримував знахідки кісток тварин, кремня, фрагменти гончарних посудин переддавньоруського часу, які в цілому співпадають за своїми ознаками із знахідками з інших ділянок городища.

З перевідкладених нашарувань походять знахідки кераміки, залізні кресала калачеподібної форми, ножі, бронзова накладка на сумку, бронзові гудзики, наконечники стріл, фрагменти жорен з пірофілітового сланцю, срібна сережка. Також в цих нашаруваннях були виявлені декілька предметів першої половини ХХ ст.: гільзи та куля від пістолетного патрона.

У північній частині розкопу зафіксовані два археологічні об'єкти.

Об'єкт 1 зафіксовано під час зачистки поверхні материка на окольному місті городища під перевідкладеними шарами у вигляді темної плями витягнутої підовальної в плані форми. Після вибирання заповнення, встановлено, що він мав в плані витягнутою овальною форму, плавні похилі стінки та лінзоподібне дно на глибині 0,3 м від рівня поверхні материка. Заповнення — темно-сірий гумусований супісок. В ході дослідження

заповнення об'єкта виявлені знахідки кісток тварин (22 уламки), стінок гончарних посудин (20 ф-тів без орнаменту, 5 ф-тів прикрашені прямими та хвилястими лініями), гончарні вінця середини Х ст. (2 ф-та).

Об'єкт 2 зафіксовано в північно-східному куті розкопу під час зачистки поверхні материка у вигляді плями темного кольору. Після розбирання заповнення встановлено, що його більша частина (північна та східна) виходять за межі досліджуваної площі. Частина, яка досліджувалась мала довжину 1,8 м, ширину 0,8 м, покати стінки та лінзоподібне дно глибиною 0,24 м від рівня поверхні материка. Заповнення об'єкта представлено темно—сірим гумусованим супіском. В заповненні виявлені знахідки кісток тварин (37 уламків); пірофілітового сланцю (1 шматок); стінки гончарних посудин без орнаменту (27 ф-тів) та орнаментовані прямими і хвилястими лініями (2 ф-та); денце та вінця гончарних посудин (3 ф-та).

Пошуковим шурфом 1 на дитинці городища зафіксовано нехарактерне однорідне заповнення по всій глибині шурфу у вигляді сірої однорідного супіску. Заповнення шурфу різко відрізнялось від стратиграфії культурних нашарувань, а також підстеляючих їй геологічних порід осадового походження, які були зафіксовані під час попередніх польових досліджень на городищі 3. Виходи практично по всій поверхні городища 1 голої скельної породи, однорідний (перемішаний) характер незначних за потужністю нашарувань, відсутність типової для даної місцевості послідовності залягання антропогенних та геологічних відкладень (гумусований культурний шар, перехідний передматериковий шар, материкові нашарування: супіски, суглинки, глини, іноді, жорства, і вже тільки після цього материкова скельна порода), наявність на цій же скелі виразних слідів гранітного кар'єра, все це дає підстави для трактування характеру наявних осадових порід на дитинці городища 1 як антропогенних.

Це припущення знаходить своє підтвердження після консультації з маркшейдерами діючого коростенського гранітного кар'єра. За їх свідченнями, відповідно до вимог розробки кар'єрів, спочатку по всій площі майбутнього кар'єра над кристалічною породою повністю знімається чохол шарів осадового походження. Вірогідно, сучасний вигляд дитинця утворився внаслідок повного зняття осадових порід. Незначні залишки нашарувань однорідної сірої супіску на дитинці можуть бути рештками культурного шару, який було перемішано із підстеляючими його осадовими породами.

Враховуючи дані висновки, неочікувані та нестандартні результати розкопок на території південно-східної частини городища 1 в Коростені також знаходять своє пояснення.

Разом із урахуванням характеру виявлених знахідок в розкопі можна однозначно стверджувати, що верхні нашарування потужністю більше 2 м являють собою переміщені з дитинця культурні нашарування стародавнього городища. За умови практично повної відсутності інформації, яка могла б бути використана для цієї частини пам'ятки, дана ділянка може розглядатися як перспективний напрямок для подальших досліджень стародавнього Іскоростеня.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонович, В. Б. 1893. Древности Юго-западного края. Раскопки в стране древлян. *Материалы по археологии России*, 11, с. 1-78.
- Антонович, В. Б. 1901. Археологическая карта Волынской губернии. *Труды XI Археологического съезда*, 1, с. 1-133.
- Визезжев, Р. І. 1954. Розкопки курганів у Коростеня та поблизу Овруча в 1911 р. *Археологія*, IX, с. 145-153.
- Звіздецький, Б. А., Петраускас, А. В., Польгуй, В. І. 2004. Нові дослідження стародавнього Іскоростеня. В: Моця, О. П. (ред.). *Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII—X ст.* Київ: Корвін-Пресс, с. 51-86.
- Звіздецький, Б. А., Польгуй, В. І. 1995. Стародавній Іскоростень за матеріалами розвідки 1994 р. В: *Матеріали та тези наукової конференції до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею. Житомир, 11—13 жовтня 1995 р.* Житомир, с. 112-115.
- Звіздецький, Б. А., Польгуй, В. І. 1998. Історична топографія стародавнього Іскоростеня (за матеріалами розвідки 1994 р.). В: Моця, О. П. (ред.). *Історія Русі-України (історико-археологічний збірник)*. Київ: ІА НАН України, с. 111-119.
- Звіздецький, Б. А., Польгуй, В. І., Петраускас, А. В., Сірко, О. В., Осадчий, Є. М. 2008. Дослідження Іскоростеня 2005—2008 рр. В: Івакін, Г. Ю. (ред.). *Стародавній Іскоростень і слов'янські гради*. 1. Коростень: Тріада С, с. 113-118.
- Колеснікова, В. А. 2008. До історії дослідження курганів в Коростені та Овручі в 1911 році. В: Івакін, Г. Ю. (ред.). *Стародавній Іскоростень і слов'янські гради*. 1. Коростень: Тріада С, с. 166-168.
- Латуха, Т. І. 2013. Исследования Ф. Н. Мовчановского в Полесье (по документам научного архива Института археологии НАН Украины). *Археологія і давня історія України*, 11: Середньовічні міста Полісся, с. 215-223.
- Левицкий, О. И. 1893. *Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов (1843—1893)*. Историческая записка о её деятельности. Киев: Типография С. В. Кульженко.
- Орлов, Р. С., Терпиловский, Р. В. 1983. *Отчёт о разведках в Житомирской области в составе экспедиции «Волынь»*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1983/21.
- Отчёт... 1905. *Отчёт Городицкого музея Волынской губернии барона Ф. Р. Штейнгеля с 25 ноября 1898 по 25 ноября 1904 гг.* Киев: Типография Н. А. Гирич.
- Отчёт... 1914. *Отчёт Императорской археологической комиссии за 1911 год*. Петроград: Типография главного управления уделов.
- План... 1823. *План Городища древняго Коростеня и окрестности онаго*. Сектор картографічних видань НБУ імені В. І. Вернадського, № 13671.

Руссов, С. В. 1809. *Волынские записки, сочиненные Степаном Руссовым в Житомире*. Санкт-Петербург: Императорская типография.

Самойловський, І. М. 1970. Стародавній Коростень. *Археологія*, XXIII, с. 190-200.

Третьяков, П. Н. 1941. Славянская (Днепровская) экспедиция 1940 г. *Краткие сообщения ИИМК*, X, с. 120-124.

Третьяков, П. Н. 1952. Древлянские «градь». В: *Академику Борису Дмитриевичу Грекову ко дню семидесятилетия*. Москва: АН СССР, с. 64-68.

REFERENCES

Antonovich, V. B. 1893. Drevnosti Iugo-zapadnogo kraia. Raskopki v strane drevlian. *Materialy po arkheologii Rossii*, 11, s. 1-78.

Antonovich, V. B. 1901. Arkheologicheskaja karta Volynskoi gubernii. *Trudy XI Arkheologicheskogo sezda*, 1, s. 1-133.

Vyiezhev, R. I. 1954. Rozkopky kurhaniv u Korostenia ta poblyzu Ovrucha v 1911 r. *Arkheolohiia*, IX, s. 145-153.

Zvzdetskyi, B. A., Petrauskas, A. V., Polhui, V. I. 2004. Novi doslidzhennia starodavnoho Iskorostenia. In: Motsia, O. P. (ed.). *Starodavnii Iskorosten i slov'ianski hrady VIII—X st.* Kyiv: Korvin-Press, s. 51-86.

Zvzdetskyi, B. A., Polhui, V. I. 1995. Starodavnii Iskorosten za materialamy rozvidky 1994 r. In: *Materialy ta tezy naukovoi konferentsii do 130-richchia Zhytomyrskoho kraieznavchoho muzeiu. Zhytomyr, 11—13 zhovtnia 1995 r.* Zhytomyr, s. 112-115.

Zvzdetskyi, B. A., Polhui, V. I. 1998. Istorychna topohrafiia starodavnoho Iskorostenia (za materialamy rozvidky 1994 r.). In: Motsia, O. P. (ed.). *Istoriia Rusi-Ukrainy (istoryko-arkheolohichniy zbirnyk)*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 111-119.

Zvzdetskyi, B. A., Polhui, V. I., Petrauskas, A. V., Sirko, O. V., Osadchyi, Ye. M. 2008. Doslidzhennia Iskorostenia 2005—2008 rr. In: Ivakin, H. Yu. (ed.). *Starodavnii Iskorosten i slov'ianski hrady*. 1. Korosten: Triada S, s. 113-118.

Kolesnikova, V. A. 2008. Do istorii doslidzhennia kurhaniv v Korosteni ta Ovruchi v 1911 rotsi. In: Ivakin, H. Yu. (ed.). *Starodavnii Iskorosten i slov'ianski hrady*. 1. Korosten: Triada S, s. 166-168.

Latukha, T. I. 2013. Issledovaniia F. N. Movchanovskogo v Polese (po dokumentam nauchnogo arkhiva Instituta arkheologii NAN Ukrainy). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 11: Serednovichni mista Polissia, s. 215-223.

Levitkii, O. I. 1893. *Piatidesiatiletie Kievskoi komissii dlia razbora drevnikh aktov (1843—1893). Istoricheskaia zapiska o ee deiatelnosti*. Kiev: Tipografiia S. V. Kulzhenko.

Orlov, R. S., Terpilovskii, R. V. 1983. *Otchet o razvedkakh v Zhitomirskoi oblasti v sostave ekspeditcii «Volyn»*. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1983/21.

Otchet... 1905. *Otchet Gorodetskogo muzeia Volynskoi gubernii barona F. R. Shteingelia s 25 noiabria 1898 po 25 noiabria 1904 gg.* Kiev: Tipografiia N. A. Girich.

Otchet... 1914. *Otchet Imperatorskoi arkheologicheskoi komissii za 1911 god.* Petrograd: Tipografiia glavnogo upravleniia udelov.

Plan... 1823. *Plan Gorodishcha drevniago Korostenia i okrestnosti onago*. Sektor kartohrafichnykh vydan NBU imeni V. I. Vernadskoho, N 13671.

Russov, S. V. 1809. *Volynskie zapiski, sochinennye Stepanom Russovym v Zhitomire*. Sankt-Peterburg: Imperatorskaia tipografiia.

Samoilovskiy, I. M. 1970. Starodavnii Korosten. *Arkheolohiia*, XXIII, s. 190-200.

Tretiakov, P. N. 1941. Slavianskaia (Dneprovskaia) ekspeditcia 1940 g. *Kratkie soobshcheniia IIMK*, X, s. 120-124.

Tretiakov, P. N. 1952. Drevlianskii «grady». In: *Akademiку Борису Дмитриевичу Грекову ко дню семидесятилетия*. Москва: АН СССР, с. 64-68.

A. V. Petrauskas,
M. V. Khadadova

NEW DATA ON THE TOPOGRAPHY OF SETTLEMENT 1 IN KOROSTEN

Archaeological sites of the chronicle Iskorosten located in the modern city of Korosten, Zhytomyr region, have been attracting the attention of historians and archaeologists for almost 200 years. F. A. Kozubovsky, I. P. Rusanova, M. P. Kuchera, B. A. Zvzdetsky examined the site.

The paper contains the results of surveys of the site in 2013 which made significant additions to understanding of the nature of settlement 1 and the ancient chronicle city.

Findings of scientific value were discovered, and the topography of the settlement was clarified. During the excavations of a part of the defensive moat of the settlement 1 the numerous fragments of wheel-made pottery were discovered. According to its morphological features it could be dated to the to the first half the tenth century.

Finds of household items, parts of clothing and jewelry were also recorded. The details of the decoration of military equipment — belt plates are the finds of great interest. These heart-shaped plates made of gilded silver and decorated with floral ornaments made by stamping on the matrix. The surface is additionally decorated with embossed small elements of ornament.

The large thick plates with slotted holes and smaller ones without slots can be distinguished. The similarity of the size, details of the shape and ornament indicate that they probably come from one belt set and were made on two matrices by one craftsman.

The real discovery in the study of the capital of Drevlians land can be named the finding of the location of citadel (Detynets) cultural layers. Most scholars considered them irretrievably lost for science. The small elevation at the beginning of the entrance onto the hill on the swampy floodplain of the tributary of Uzh river turned out to the place where in the 30s of the twentieth century the cultural layers of the citadel were moved.

Keywords: settlement, cultural layer, Iskorosten, surrounding city, berma, defensive moat.

Одержано 27.12.2020

ПЕТРАУСКАС Андрій Вальдасович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, ІА НАН України, Київ, Україна.

PETRAUSKAS Andriy, Ph. D., Senior Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-9066-1376, e-mail: andrii_petrauskas@iananu.org.ua.

ХАДАДОВА Марина Володимирівна, старший викладач, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Україна.

HADADOVA Maryna, Senior Lecturer, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-6807-7069, e-mail: marinahadadova@gmail.com.